

С. О. Савелко,
к. держ. упр., Академія муніципального управління

ВДОСКОНАЛЕННЯ ВНУТРІШНЬОГО РЕГУЛЮВАННЯ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ НА ЗАСАДАХ ОРГАНІЗАЦІЇ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ

Визначено організаційні та методологічні фактори управління ризиками. Обґрунтовано послідовність та методи процесів системи управління ризиками. Визначено основні принципи управління банківськими ризиками.

The organizational and methodological factors of management by the risks are certain. A sequence and methods of processes of the control system by the risks is grounded. Basic principles of management by the bank risks are certain.

Ключові слова: інструмент управління, кредитоспроможність, метод, ризик-менеджмент, фактор, фінансове зобов'язання.

ВСТУП

Одним зі головних завдань сучасного управління комерційним банком є розробка та впровадження комплексної системи ризик-менеджменту. Головна мета створення системи — висока відповідальність перед клієнтами та власниками, чітке розуміння, що благополуччя клієнтів банку складає основу його власного благополуччя.

Основне завдання управління ризиками в банку полягає у вирішенні двох важливих завдань: пошук оптимальної рівноваги між ризиком та дохідністю банківських операцій; пошук оптимальної відповідності між розміром залученого капіталу та ризиками, що приймає банк в результаті своєї діяльності.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Проблемам регулювання банківської системи України в умовах перехідної економіки присвячені праці Г. Башнянина, О. Вовчак, А. Гальчинського, О. Дзюблюка, М. Козоріз, О. Копилук, О. Кириченко, А. Мороза, С. Мочерного, О. Петрика, М. Савлука, Т. Смолженко, М. Суржинського, С. Реверчука, С. Хорунжого, Т. Черничко, В. Ющенко та інших.

Водночас не всі аспекти державного регулювання банківської системи розкриті з належною мірою глибини і обґрунтованості.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

- визначити організаційні та методологічні фактори управління ризиками;
- обґрунтувати послідовність та методи процесів системи управління ризиками;
- визначити основні принципи управління банківськими ризиками.

РЕЗУЛЬТАТИ

Вчені [4, с. 59] розглядають дві моделі управління банком у площині ризик-менеджменту:

- максимізація прибутку з одночасним обмеженням ризику;
- мінімізація ризику з метою утримання прибутку на заданому рівні.

Як визначає В. Савонь, "кожна банківська операція має своє місце на шкалі "дохідність — ризик" [5, с. 50].

Національний банк України визначає ризик-менеджмент "як систему управління ризиками, яка включає в себе стратегію та тактику управління, направлені на досягнення основних бізнес-цілей банку" [3, с. 184].

У документі COSO "Концептуальні основи управління ризиками організацій" чітко вказується на взаємозв'язок між цілями організації та компонентами управління ризиками. Такий взаємозв'язок відображений у тривимірній матриці, що має форму куба.

У документі виділені сім основних принципів ризик-менеджменту:

- управління ризиками — це неперервний процес, що охоплює всю установу;
- здійснюється співробітниками на всіх рівнях установи;
- використовується при розробці та формуванні стратегії;
- застосовується у всій установі, на кожному її рівні і в кожному підрозділі і включає авналіз портфеля ризиків на рівні установи;
- націлений на визначення подій, які можуть вплинути на організацію та управління ризиком таким чином, щоб вони не перевищували готовності йти на ризик (ризик-апетит);

— дає керівництву та власникам обґрунтовану гарантію досягнення мети;

— пов'язаний з досягненням цілей по одній або декількох категоріях, що перетинаються.

Розвиток ризик-менеджменту у другій половині 90-х років стимулював створення фінансових інститутів нового типу. Виникли міжнародні професійні організації ризик-менеджерів, такі як GARP [8], PRMIA [9].

Успіх управління ризиками залежить від методологічних та організаційних факторів.

Основними механізмами управління ризиками є:

- страхування;
- резервування;
- хеджування;
- диверсифікація;
- управління активами і пасивами;
- мінімізація або уникнення.

Страхування здійснюється для компенсації втрат від очікуваного прояву різноманітних ризиків. Страхування використовується здебільшого для мінімізації масових видів ризиків, вияви яких незначно пов'язані між собою, а ймовірність прояву яких є відомою. Так, все більшого розповсюдження набуває страхування кредитних ризиків. А деякі види кредитів повинні страхуватися в обов'язковому порядку. Як відмічають фахівці [6], банки — "дуже привабливий сегмент для страхових компаній". В Україні фінансове страхування частково стримується самим НБУ, оскільки нормативними документами передбачене резервування застрахованого зобов'язання як незабезпеченого. Це, звичайно, не стимулює банки до використання інструменту страхування, як механізму управління ризиками.

Створення резерву передбачає встановлення співвідношення між потенційними ризиками, що впливають на вартість активів, та величини коштів, необхідних для ліквідації наслідків проявів цих ризиків. Ці підходи лежать в основі регулювання банківських ризиків зі сторони держави.

Хеджування полягає у виключенні можливості отримання збитку або прибутку шляхом відкриття компенсуючої позиції. Цей метод в основному використовується для управління ринковими, іноді кредитними ризиками. При здійсненні хеджування ринкових ризиків використовуються такі фінансові інструменти, як форварди, ф'ючерси, опціони та свопи. Останнім часом при хеджуванні кредитних ризиків все частіше використовуються кредитні деривативи. Вперше кредитні деривативи використав в управлінні ризиками американський Bankers Trust у 1992 році, коли заключив угоду зі свопами на дефолт. Потім разом з компанією Credit Suisse Financial Products у 1993 р. банк почав реалізовувати кредитні ноти [7]. Якщо у середині 90-х років, коли їх тільки почали застосовувати, ринок деривативів умовно оцінювався в \$40 млрд, то вже у 1998 — у \$350 млрд, а у 2000 — більш ніж в \$700 млрд. На сьогодні вартість кредитних деривативів, за різними оцінками, перевищила \$5 трлн [7]. Хеджування мало застосовується українськими банками у зв'язку з слабким розвитком фінансових інструментів.

Диверсифікація використовується для зменшення сукупного ризику за рахунок розподілу між різними активами та пасивами, які слабо корелюються між собою. Основою цього методу є портфельний підхід, який передбачає відношення до активів та пасивів як одного елемента — портфеля. Це приводить до зниження вартості можливих втрат на одну подію, однак, до збільшення кількості ризиків. Загальний системний ризик не зменшується. Цей метод часто застосовується для управління ринковими та кредитними ризиками при формуванні портфеля фінансових активів та пасивів банку.

Управління активами і пасивами здійснюється шляхом динамічного регулювання готівкових коштів, залучених коштів та позик для зменшення чистої вартості. Цей метод передбачає ефективно діючий обернений

зв'язок між прийняттям рішення та керуванням об'єктом. Найчастіше він використовується для управління ринковими, особливо валютними та процентними ризиками.

Управління ризиками здійснюється на рівні всієї установи та охоплює всі сторони фінансової діяльності і виступає як стратегічний інструмент оптимізації використання капіталу з врахуванням ризиків. Якість ризик-менеджменту рахується одним з найважливіших компонентів корпоративного управління та безпосередньо впливає на ринкову вартість установи.

Система управління ризиками розглядається як циклічний процес, що проходить наступні етапи: створення середовища, ідентифікація ризиків, оцінка ризиків, управління ризиками, контроль за ризиками та їх моніторинг.

Побудова системи управління ризиками в банку починається з їх ідентифікації. При цьому вивчаються причинно-наслідкові зв'язки функціонування процесів та розвитку ризикових ситуацій. В результаті будується карта ризиків. Під картою ризиків вчені розуміють "графічний та текстовий опис кількості ризиків установи" [1]. Таке відображення ризиків дозволяє отримати наглядну картину діяльності банку в частині прийняття ризиків та встановити їх граничний рівень. Карта ризиків є основою для подальшого аналізу та прийняття рішень щодо контролю та управління.

У системі управління ризиками варто виділити основні напрями роботи:

- створення системи внутрішньобанківських нормативних документів щодо ризик-менеджменту;
- розробка етапів впровадження та функціонування комплексної системи ризик-менеджменту на рівні банку;
- створення карти ризиків банку у відповідності до його спеціалізації;
- розробка внутрішнього контролю за кожним типом ризиків та системи звітності;
- методичне забезпечення ризик-менеджменту;
- консолідація інформації на одному рівні всіх підрозділів, що залучені в процесі ризик-менеджменту;
- визначення інформаційних потоків та технічних засобів їх обробки;
- кадрове забезпечення комплексної системи управління ризиками;
- перебудова культури управління банку у зв'язку з введенням комплексної системи ризик-менеджменту.

Першочерговим завданням є створення системи внутрішньобанківських нормативних документів щодо ризик-менеджменту.

Відповідно до Методичних рекомендацій та Принципів корпоративного управління методичним забезпеченням банку в частині ризик-менеджменту повинна стати комплексна система внутрібанківських нормативних документів щодо ризик-менеджменту.

Створення системи управління ризиками починається з розробки стратегії управління ризиками, яка затверджується Спостережною Радою банку та включає:

- місію банку;
- цілі, завдання та стратегію роботи банку з управління ризиками;
- концепцію управління ризиками;
- політику щодо управління окремими категоріями ризиків та бізнес-плани їх впровадження;
- регламентні документи колегіальних органів, функціональних і територіальних підрозділів, посадові інструкції, ліміти та повноваження.

Основні стратегічні напрями відпрацьовуються через програму управління ризиками, яка з погодженням Спостережної Ради затверджується Правлінням банку.

До основних принципів управління банківськими ризиками можна віднести:

- банк повинен знати всі ризики, на які він наражається та вміти управляти ними;

— розмір та характер ризиків, що приймає на себе банк, повинен відповідати стратегії банку;

— управління ризиками — не одноразова подія, а постійний щоденний процес, який вбудований у бізнес-процес банку;

— кожний працівник банку — ризик-менеджер;

— функція управління ризиками повинна бути незалежною від будь-яких підрозділів банку;

— в банку чітко визначається компетенція учасників управління ризиками;

— для оцінки ризиків необхідно застосовувати як кількісні, так і якісні підходи;

— внутрішній аудит визначає контроль якості системи управління ризиками;

— банк використовує індивідуальні моделі оцінки банківських ризиків, притаманні саме його діяльності.

Посилення управління ризиками досягається також створенням профільних комітетів. Так, кредитний комітет оцінює якість активів, готує пропозиції щодо формування резервів на покриття можливих втрат. Комітет з управління активами та пасивами розглядає співвідношення активів та пасивів банку, приймає рішення щодо відсоткової маржі, розглядає питання відповідності строків активів та пасивів. Тарифний комітет аналізує собівартість пасивів, приймає рішення щодо встановлення відсоткових ставок за депозитами, визначає політику банку в питаннях операційних доходів.

Важливим кроком у формуванні загальнобанківської системи управління ризиками є створення окремого структурного підрозділу з управління ризиками. У новій редакції Закону України "Про банки і банківську діяльність" вказано: "Банк створює постійно діючий підрозділ з питань аналізу та управління ризиками, що має відповідати за становлення структури балансу, лімітів окремих операцій, лімітів ризиків підприємств-контрагентів і країн-контрагентів"

У банку необхідно розробити нормативні документи, що регулюють порядок процедури надання кредитів та здійснення оцінки кредитного ризику. До них відносяться:

— Положення про кредитний комітет;

— Інструкція з кредитування юридичних осіб;

— Інструкція з кредитування фізичних осіб;

— Методика аналізу кредитоспроможності позичальника;

— Методика аналізу фінансового стану та розрахунку лімітів на банки-контрагенти;

— Положення про порядок формування резервів по позиках;

— Методика визначення кредитного ризику позичальника.

Кредитний ризик займає домінуюче положення в системі банківських ризиків та є невід'ємною частиною сукупного банківського ризику. Базельський комітет назвав кредитний ризик основним видом фінансового ризику, з яким стикаються фінансові установи у своїй діяльності. НБУ визначає кредитний ризик — "як наявний або потенційний ризик для надходжень та капіталу, який виникає через неспроможність сторони, що взяла на себе зобов'язання, виконати умови будь-якої фінансової угоди із банком або в інший спосіб виконати взяті на себе зобов'язання" [3, с. 185].

Методи та інструменти управління кредитним ризиком розвиваються та вдосконалюються. Спочатку система управління кредитним ризиком зводилась до визначення номінальної вартості кредиту. Згодом були розроблені способи визначення вартості кредитного продукту з врахуванням ризиків. Все більше використовуються кількісні оцінки кредитних ризиків. Сучасний етап розвитку відзначається широким застосуванням портфельного підходу до управління кредитним ризиком та базується на концепції VaR. Застосування цього підходу на рівні портфеля позик передбачає проведення до-

даткових досліджень, що включають побудову розподілу ймовірностей настання дефолту, оцінку схильності до ризику та рівня неповернення позик у випадку дефолту.

Базельський комітет рекомендує використання методик внутрішнього рейтингування позичальників та кредитних продуктів, що передбачає оцінку наступних величин:

— PD (Probability of Default) — середньорічна можливість дефолту;

— LGD (Loss Given Default) — середньоочікувана частка втрат коштів у разі дефолту;

— M (Maturity) — термін кредиту;

— EAD (Exposure at Default) — величина коштів під ризиком.

Відповідно до сучасних вимог Базельського комітету, рівень надійності повинен бути не менше 99%. Практики [2] пропонують використання системи "стоп-сигналів", що означає встановлення максимально допустимих границь коливань значень ключових індикаторів. Знаходження в цих межах або вихід з них є сигналом для отримання результату по шкалі "норма" або "стоп".

Принципи управління кредитним ризиком складають керівну основу діяльності ризик-менеджерів.

ВИСНОВКИ

Таким чином, традиційним методом оцінки кредитного ризику вважається класифікація кредитів за їх якістю, тобто за ймовірністю їх повернення в повному обсязі та в терміни, передбачені угодою. Формальна оцінка кредитоспроможності позичальника називається "кредитним рейтингом". Кредитний рейтинг визначається в залежності від фінансового стану позичальника, минулих виплат по позиції, виплат по позиках іншим кредиторам, виконання фінансових зобов'язань перед податковою службою та ін. Причому кожний банк розробляє свою схему визначення кредитного рейтингу позичальника в залежності від специфіки операцій, галузей обслуговування, географічних регіонів.

Література:

1. Зинкевич В.А., Черкашенко В.Н. Карта рисков — эффективный инструмент управления: <http://www.franklin-grant.ru/reviews/review7.shtml> станом на 24.04.2009 р.

2. Зотов Ю. "Стоп-сигнал" на пути кредитных рисков // Банковское дело в Москве. — 2009. — № 11: <http://www.bdm.ru/arhiv/2004/11/67-68.htm> станом на 22.04.2009 р.

3. Лобозинська С. М. Співвідношення державного регулювання та ринкового саморегулювання в процесі координації банківської системи // Науковий вісник: Збірник науково-технічних праць. — Львів: НАТУУ, 2007. — Вип. 17.2. — С. 184—189.

4. Потійко Ю. Теорія і практика управління різними видами ризиків у комерційних банках // Вісник НБУ. — 2004. — № 4. — С. 58—60.

5. Савонь В. Создание системы управления рисками в банке // Банкаўскі веснік. — 2005. — № 1. — С. 49—51.

6. Самиев П. Страхование банковских рисков // Банки и деловой мир. — 2006. — № 12: <http://www.bdm.ru/arhiv/2006/04/42-43.htm> станом на 17.04.2007 р.

7. Сидоренко М. А. Банковские рейтинги: http://www.cfin.ru/finanalysis/banks/bank_ratings.shtml.

8. Grilli V., Masciandaro D., and Tabellini G. Political and Monetary Institutions and Public Financial Policies in the Industrial Countries // Economic Policy. — 1991. — № 6. — P. 341—392.

9. Integrated Services Group. Мировые тенденции развития риск менеджмента. Создание комплексной системы управления рисками. — С.11: www.isgr.ru.

Стаття надійшла до редакції 19.07.2011 р.